

Artykuły

WOJCIECH JÓZWIAK

GRAŻYNA NIEWĘGŁOWSKA

TOMASZ CZEKAJ

Instytut Ekonomiki Rolnictwa
i Gospodarki Żywnościowej – PIB
Warszawa

ZACHOWANIA GOSPODARSTW DZIAŁAJĄCYCH NA OBSZARACH O NIEKORZYSTNYCH WARUNKACH

Wstęp

Od momentu wejścia Polski do Unii Europejskiej polska wieś i rolnictwo objęte zostały budżetowym wsparciem w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) oraz funduszy strukturalnych. Wśród działań zaliczanych do II filaru WPR, a realizowanych w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW), jako pierwsze udostępnione zostały płatności z tytułu prowadzenia działalności rolniczej na terenach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW). Jest to, po dopłatach bezpośrednich, najpowszechniej stosowany instrument WPR.

Dopłaty dla gospodarstw rolnych położonych na terenach ONW mają ograniczać spowodowane lokalnymi utrudnieniami różnice dochodów, w stosunku do dochodów pozostałych gospodarstw rolnych naszego kraju. Ma to z założenia przeciwdziałać lokalnemu wyludnianiu się obszarów wiejskich i zatracaniu ich rolniczego charakteru.

Nie dysponujemy wiedzą o obszarach ONW i o gospodarstwach, które tam istnieją, ani też o zainteresowaniu producentów rolnych składaniem wniosków o stosowne dopłaty budżetowe. Niniejsza publikacja ma tę lukę wypełnić.

Przeprowadzona analiza ma charakter analizy poziomej. Porównywano bowiem parametry charakteryzujące gospodarstwa wydzielonych grup między sobą.

Gospodarstwem rolnym nazwano w tym opracowaniu gospodarstwo o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych, bez względu na rodzaj prowadzonej produkcji (roślinna, zwierzęca). Tylko takie gospodarstwa mogą być beneficjentami dopłat wypłacanych z tytułu położenia na terenach ONW.

Dochody gospodarstw policzono jako różnicę wartości produkcji roślinnej, zwierzęcej i innej sprzężonej, powiększonej o subwencje budżetowe, oraz kosztów, które obejmują: zużycie bezpośrednie, amortyzację, podatki oraz koszty czynników zewnętrznych (opłata pracy najemnej, opłata za dzierżawę środków produkcji i odsetki od kredytów oraz pożyczek).

Źródłem danych empirycznych były wyniki powszechnego spisu rolnego z 2002 roku [6], szacunki ekonomiczne dla rolnictwa (RER) [1] oraz efekty monitoringu Polskiego FADN. Dwa ostatnie źródła obejmują dane z 2004 roku.

Charakterystyka obszarów ONW

Obszary ONW obejmują w Polsce:

1. Obszary górskie, z gminami, w których ponad 50% użytków rolnych (UR) jest położone na wysokości powyżej 500 metrów n.p.m. Utrudnienia w gospodarowaniu na tych obszarach związane są z krótkim okresem wegetacji roślin oraz z występowaniem dużego nachylenia terenu, co zwiększa nakłady pracy i wymaga specjalnego sprzętu oraz określonego gospodarowania [7].
2. Obszary nizinne, którym grozi zaprzestanie użytkowania ziemi, a w związku z tym również zmiana krajobrazu. Obszary nizinne podzielono na dwie strefy: strefę nizinną I i strefę nizinną II. Zasady wydzielenia tych stref określa tabela 1.

Tabela 1

Zasady wydzielenia ONW na obszarach nizinnych

Liczba osób na 1 km ²	Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej			
	< 52 (warunki skrajnie niekorzystne)	52,1-56 (warunki niekorzystne)	56,1-66,0 (znaczne utrudnienia)	66,1-72,5 (utrudnienia)
do 40	strefa II	strefa I	strefa I	strefa I
40,1-60	strefa II	strefa I	strefa I	-
powyżej 60	strefa II	strefa I	-	-

Źródło: Plan rozwoju obszarów wiejskich dla Polski na lata 2004-2006. MRiRW, Warszawa 2004.

3. Obszary ze specyficznymi utrudnieniami, na których działalność rolnicza powinna być kontynuowana w celu poprawy stanu środowiska, utrzymania walorów krajobrazu i zachowania ich potencjału turystycznego. Obejmują one gminy rejonów podgórskich oraz obręby geodezyjne, które w przeszłości zostały wydzielone w strefie podgórskiej. Na obszarach tych gospodarstwa rolne charakteryzują się małą powierzchnią i niekorzystnym rozłogiem pól, a ze względu na rzeźbę terenu są też narażone na erozję wodną. Charakteryzowane obszary wyróżnia poza tym duży udział trwałych użytków zielonych w strukturze użytków rolnych.

W efekcie, w zasięgu wydzielonych obszarów ONW znalazło się 50,7% użytków rolnych¹, zamieszkiwanych przez 48% ludności rolniczej. Uzupelnienie ONW według granic obrębów geodezyjnych spowodowało niewielki wzrost wydzielonych obszarów ONW.

¹ Udział obszarów ONW w powierzchni użytków rolnych w Polsce nie odbiega od wielkości analogicznego wskaźnika obliczonego dla większości krajów członkowskich Unii Europejskiej. Jednak w Luksemburgu, Austrii, Grecji, Hiszpanii, Portugalii i Szwecji jest on większy, dużo mniejszy zaś w Belgii, Danii i Holandii.

Tereny ONW w Polsce cechuje kilkukrotnie większa liczba ludności związanej z rolnictwem w przeliczeniu na jednostkę powierzchni użytków rolnych, w stosunku do terenów znajdujących się poza wydzielonymi strefami ONW [2].

Wymagania wobec beneficjentów ONW i płatności otrzymywane przez rolników

Polskie prawo² określa wymagania wobec producentów rolnych, którzy składają wnioski o wsparcie z funduszy budżetowych z tytułu gospodarowania na obszarach ONW. W związku z tym producenci powinni prowadzić działalność rolniczą zgodnie z zasadami zwykłej dobrej praktyki rolniczej. Oznacza to, że powinni przestrzegać wymagań dotyczących:

- stosowania nawozów i ich przechowywania,
- rolniczego wykorzystania ścieków na terenie gospodarstwa rolnego,
- rolniczego wykorzystania komunalnych osadów ściekowych,
- stosowania i przechowywania środków ochrony roślin,
- gospodarki na użytkach zielonych,
- utrzymania czystości i porządku w gospodarstwie rolnym,
- ochrony siedlisk przyrodniczych,
- ochrony gleb,
- gospodarki wodnej.

Jeżeli kontrola wykaże brak przestrzegania zasad zwykłej dobrej praktyki rolniczej, wówczas płatność ONW należna za dany rok podlega zmniejszeniu o 7% lub wstrzymaniu.

Ponadto producent rolny, któremu przyznano płatność z tytułu ONW, jest zobowiązany przechowywać przez pięć lat:

- dowody zakupu nawozów i środków ochrony roślin,
- plan nawożenia i kopie pozwolenia wodnoprawnego w przypadku rolniczego wykorzystania ścieków i komunalnych osadów ściekowych,
- atest dla opryskiwacza ciągnikowego oraz dokumenty:
  - potwierdzające ukończenie szkolenia w zakresie stosowania środków ochrony roślin w produkcji roślinnej,
  - charakteryzujące zabiegi wykonywane przy użyciu środków ochrony roślin.

Metodyka ustalania płatności dla rolników-beneficjentów została oparta na różnicach w osiągniętych dochodach z produkcji rolniczej na terenach ONW i poza nimi. Za podstawę określania płatności przyjęto zróżnicowanie dochodu rolniczego w gospodarstwach z obszaru referencyjnego i w gospodarstwach z terenów ONW.

---

² Rozporządzenie Rady Ministrów z 14 kwietnia 2004 (Dz. U. Nr 73, poz. 656 i 657) w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania, objętej planem rozwoju obszarów wiejskich – za Rozporządzeniem Rady (WE) 1257/1999 w sprawie wsparcia rozwoju wsi przez Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej. Szczegółowe dane dotyczące wyżej wymienionych wymagań zostały określone w załączniku do tego rozporządzenia.

Pomoc finansowa udzielana jest w postaci corocznych zryczałtowanych płatności (dopłat wyrównawczych), przyznawanych rolnikom do hektara użytków rolnych położonych na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania i pozostających w użytkowaniu rolniczym. Płatnościami mogą być objęte grunty orne, sady i trwałe użytki zielone. Kwoty płatności zawiera tabela 2.

Tabela 2

Wysokość stawek dopłat wyrównawczych do gruntów na obszarach ONW

Kategorie ONW	Dopłata w zł/ha
Górskie	320
Nizinne: - strefa nizinna I	179
- strefa nizinna II	264
Obszary ze specyficznymi naturalnymi utrudnieniami	264

Źródło: www.arimr.gov.pl

Dopłaty wyrównawcze z tytułu ONW podlegają zmniejszeniu (modulacji) w miarę wzrostu powierzchni gruntów rolnych gospodarstwa. Tak więc rolnicy użytkujący gospodarstwo rolne o wielkości od 1 do 50 hektarów otrzymują płatność z tytułu ONW w pełnej wysokości, gospodarstwa o powierzchni od 50 do 100 ha otrzymują 50% stawki podstawowej płatności, natomiast jeszcze większe gospodarstwa otrzymują odpowiednio mniej, lub nie są objęte dopłatą (tabela 3).

Tabela 3

Kwota dopłat wyrównawczych z tytułu ONW a obszar gospodarstwa

Obszar (ha)	Dopłata wyrównawcza ONW
1-50	100% płatności
50-100	50% płatności
100-300	25% płatności
Ponad 300	brak płatności

Źródło: www.arimr.gov.pl

Powyższe ograniczenia wypłat zostały wprowadzone w wyniku analizy poszczególnych typów produkcyjnych i grup obszarowych gospodarstw oraz korzyści osiągniętych przez duże gospodarstwa z racji rosnącej skali prowadzonej produkcji.

Organizacja gospodarstw i produkcji oraz uzyskiwane wyniki

Z uwagi na brak innych danych charakteryzujących gospodarstwa rolne na terenach ONW, posłużono się danymi z powszechnego spisu rolnego przeprowadzonego w 2002 roku [6]. Dane te nie obejmują gospodarstw położonych na obszarach ze specyficznymi utrudnieniami, z wyjątkiem liczb zestawionych w tabeli 4. Wpływ tego pominięcia na wyniki analizy jest jednak niewielki, ponieważ obszary ze specyficznymi utrudnieniami zajmują tylko około 2% ogólnej powierzchni ONW. Poza tym połączono gospodarstwa strefy I i II nizinnych obszarów ONW w jeden agregat, również ze względu na brak danych liczbowych.

W strukturze gospodarstw rolnych z terenów ONW dominują gospodarstwa położone na terenach nizinnych (tabela 4). Zbliżoną ocenę można też sformułować, jeśli za miarę udziału weźmie się powierzchnię użytków rolnych.

Tabela 4

Liczba gospodarstw oraz posiadany obszar użytków rolnych w gospodarstwach położonych na terenach ONW i poza nimi

Wyszczególnienie	Tereny ONW			Pozostałe tereny rolnicze	Razem kraj
	górskie ^a	nizinne	razem		
Liczba gospodarstw o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych (tys.)	105	1084	1189	767	1956
Struktura (%)	5,4	55,4	60,8	39,2	100,0
Obszar użytków rolnych (tys. ha)	530	8270	8800	7463	16263
Struktura (%)	3,3	50,9	54,2	45,8	100,0

^a łącznie z obszarami o specyficznych utrudnieniach.

Źródło: Obliczenia własne sporządzone na podstawie opracowania [6].

Gospodarstwa analizowanych grup różnią się posiadaniem potencjałem wytwórczym (tabela 5). Gospodarstwa z terenów ONW dysponują średnio mniejszym o 2,33 ha obszarem użytków, tj. o blisko 24% mniejszym od gospodarstw z pozostałych rejonów rolniczych. Wśród gospodarstw z terenów ONW są także duże różnice: najmniejsze obszarowo są gospodarstwa z górskich terenów ONW.

Gospodarstwa z terenów ONW są gorzej wyposażone w maszyny i urządzenia, o czym świadczy udział gospodarstw dysponujących ciągnikiem (tylko co drugie gospodarstwo z terenów ONW, natomiast na pozostałych terenach rolniczych około 2/3 gospodarstw).

Tabela 5

Powierzchnia użytków rolnych oraz wyposażenie w mechaniczną siłę pociagową gospodarstw, zatrudnienie i posiadany obszar użytków rolnych w gospodarstwach położonych na terenach ONW i poza nimi

Wyszczególnienie	Tereny ONW			Pozostałe tereny rolnicze	Średnio kraj
	górskie	nizinne	średnio		
Średni obszar użytków rolnych 1 gospodarstwa (ha)	5,05	7,63	7,40	9,73	8,31
Udział gospodarstw z co najmniej 1 ciągnikiem (%)	51,2	42,0	46,9	65,7	51,8

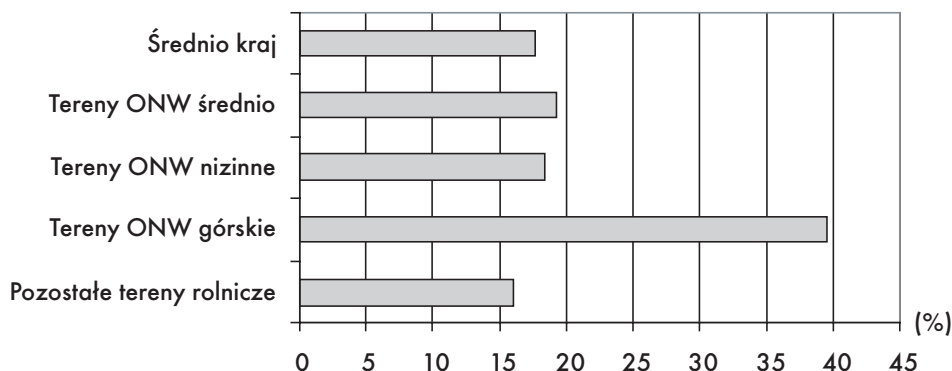
Źródło: Jak w tabeli 4.

Gospodarstwa analizowanych grup różnią się również stopniem wykorzystania posiadanych gruntów oraz strukturą zasiewów (rys. 1-2).

Różnica w stopniu wykorzystania gruntów ornych w gospodarstwach z terenów ONW w porównaniu do pozostałych terenów rolniczych nie jest co prawda duża

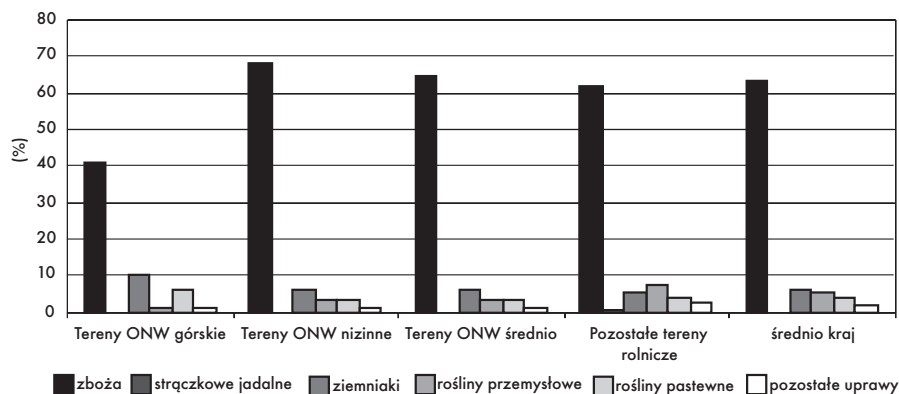
(wynosi zaledwie 3,3 punktu procentowego = 3,3 p.p.), ale jest ona istotna między grupami gospodarstw z terenów ONW. Gospodarstwa z górskich terenów odlegają bowiem, bądź ugorują 39-40% powierzchni użytków rolnych, podczas gdy gospodarstwa z nizinnych terenów ONW nieco ponad 18%.

Gospodarstwa z górskich terenów ONW wykorzystują zatem zaledwie 60-61% gruntów ornych, zaś z nizinnych terenów ONW blisko 82%. Różnica w stopniu wykorzystania tego zasobu wynosi więc około 21 p.p.

Rys. 1. Udział odłogów i ugorów w powierzchni gruntów ornych (%).

Źródło: Jak w tabeli 4.

Rys. 2. Struktura zasiewów w gospodarstwach położonych na terenach ONW i poza nimi (%).

Źródło: Jak w tabeli 4.

Największe różnice w strukturze zasiewów między gospodarstwami z terenów ONW i z pozostałych terenów rolniczych widoczne są w przypadku udziału roślin przemysłowych oraz zbóż. Gospodarstwa z terenów ONW mają większy o 3,4 p.p. udział zbóż w strukturze zasiewów (głównie żyta i owsa), oraz o 4,6 p.p. mniejszy udział roślin przemysłowych. Rzutuje to niewątpliwie negatywnie na uzyskiwane przez nie wyniki ekonomiczne.

Charakterystyczna jest struktura zasiewów w gospodarstwach położonych w górskich terenach ONW. Wyróżnia je mały udział zbóż i roślin przemysłowych w strukturze zasiewów, większy natomiast udział ziemniaków i roślin pastewnych.

Gospodarstwa na terenach ONW cechuje znacznie mniejszy poziom intensywności produkcji roślinnej w porównaniu do gospodarstw z pozostałych terenów rolniczych. Świadczy o tym udział gospodarstw stosujących nawożenie mineralne:

– gospodarstwa z górskich terenów ONW	64,7%
– gospodarstwa z nizinnych terenów ONW	54,5%
– średnio gospodarstwa z terenów ONW	55,4%
– gospodarstwa z pozostałych terenów rolniczych	96,9%
– średnio gospodarstwa o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych	71,7%

Gospodarstwa z terenów ONW posiadają dużo mniejszą (o około 69%) obsadę zwierząt, czyli liczbę sztuk dużych inwentarza żywego przeliczoną na 100 ha użytków rolnych (tabela 6). Szczególnie zwraca uwagę bardzo mała obsada zwierząt w gospodarstwach z nizinnych terenów ONW, które cechuje zła jakość gleb. Około 46% tych gospodarstw nie prowadzi produkcji zwierzęcej, w istocie więc obsada zwierząt w 54% gospodarstw wynosi około 40 sztuk dużych, zaś w pozostałej części gospodarstw jest ona równa zero. Taka sytuacja w dłuższym okresie grozi mineralizacją próchnicy glebowej, ze wszystkimi negatywnymi skutkami tego zjawiska. Korzystniejsza pod tym względem sytuacja jest w gospodarstwach z górskich terenów ONW.

Obserwuje się również duże zróżnicowanie skali chowu drobiu w analizowanych grupach gospodarstw.

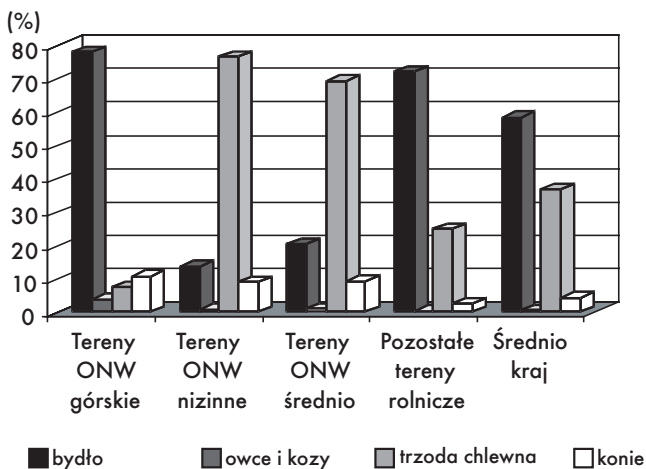
Tabela 6

Pogłowie zwierząt w gospodarstwach położonych na terenach ONW i poza nimi

Wyszczególnienie	Tereny ONW			Pozostałe tereny rolnicze	Średnio kraj
	górskie	nizinne	średnio		
Obsada zwierząt (liczba sztuk dużych inwentarza żywego na 100 ha użytków rolnych)	38,9	21,8	22,9	74,8	46,7
Drób w przeliczeniu na 1 gospodarstwo (szt.)	4,4	7,1	8,6	245,8	101,6

Źródło: Jak w tabeli 4.

Różna jest ponadto struktura pogłowia zwierząt w gospodarstwach z terenów ONW i z pozostałych terenów (rys. 3). Gospodarstwa z nizinnych terenów ONW wyróżnia daleko idąca specjalizacja w chowie trzody chlewnej, zaś pozostałe gatunki mają znaczenie drugorzędne. Duży udział bydła w pogłowiu zwierząt występuje natomiast w gospodarstwach z górskich terenów ONW i pozostałych terenów rolniczych. Obie te grupy gospodarstw różnią się jednak udziałem trzody chlewnej i koni.

Rys. 3. Struktura pogłowia zwierząt w gospodarstwach położonych na terenach ONW i poza nimi (%).

Źródło: Jak w tabeli 4.

Niewielki udział koni w strukturze stada zwierząt w gospodarstwach z pozostałych terenów rolniczych koresponduje z dużym udziałem gospodarstw dysponujących co najmniej jednym ciągnikiem (patrz tabela 5).

Udział gospodarstw z produkcją zwierzęcą przedstawia się następująco:

- gospodarstwa z górskich terenów ONW 91,4%
- gospodarstwa z nizinnych terenów ONW 54,2%
- średnio gospodarstwa z terenów ONW 57,5%
- gospodarstwa z pozostałych terenów rolniczych 51,3%
- średnio gospodarstwa o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych 55,1%

Jak widać z powyższego zestawienia, udział gospodarstw z produkcją zwierzęcą na terenach ONW jest więc większy o 6,2 p.p. w porównaniu do gospodarstw z pozostałych terenów. Trudne warunki gospodarowania wymuszają zatem zainteresowanie chowem zwierząt, mimo to aż około 46% gospodarstw z nizinnych terenów ONW nie prowadzi takiej produkcji. Obniża to dochody, bo produkcja roślinna na gruntach złej jakości jest mało opłacalna.

Fakt iż, zdecydowana większość gospodarstw rolnych z górskich terenów ONW prowadzi produkcję zwierzęcą, wiąże się zapewne z nastawieniem tych gospodarstw na samozaopatrzenie rodzin rolniczych.

W świetle powyższej analizy nie zaskakują niewielkie efekty osiągane przez gospodarstwa z terenów ONW. Według danych GUS, produkcja towarowa z 1 ha użytków rolnych w 2002 roku wynosiła:

– w gospodarstwach z górskich terenów ONW	1091 zł
– w gospodarstwach z nizinnych terenów ONW	2146 zł
– średnio w gospodarstwach z terenów ONW	2104 zł
– w gospodarstwach z pozostałych terenów rolniczych	2795 zł
– średnio w gospodarstwach o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych	2429 zł

Była ona zatem w gospodarstwach z terenów ONW mniejsza o 24,7% w porównaniu do produkcji w gospodarstwach z pozostałych terenów rolniczych.

Szczególnie małą produkcją towarową z jednostki powierzchni użytków rolnych cechowały się gospodarstwa z górskich terenów ONW (o około 55% mniejszą od średnich krajowych wyników), jednak najprawdopodobniej gospodarstwa te dużą część swojej produkcji przekazywały na samozaopatrzenie. Gdyby zatem dodać wartość produktów zużytych na potrzeby rodzin rolniczych do wartości produkcji towarowej, to okazałoby się, że różnica ta jest mniejsza.

Dochody uzyskane przez gospodarstwa w 2004 roku zestawiono w tabeli 7. Są one również bardzo zróżnicowane. Średnie dochody 1 gospodarstwa z terenów ONW są mniejsze o 6047 zł, tj. o około 51% od średniego dochodu 1 gospodarstwa z pozostałych terenów rolniczych. Najmniejsze dochody (mniejsze o około 80% od średnich dochodów w kraju) uzyskały gospodarstwa z górskich terenów ONW.

Tabela 7

Dochody^a gospodarstw z terenów ONW i pozostałych terenów rolniczych w 2004 roku

Wyszczególnienie	Tereny ONW			Pozostałe tereny rolnicze	Średnio kraj
	górskie	nizinne	średnio		
Średnie dochody w zł na 1 gospodarstwo ^b	1595	6141	5736	11783	7999
Średnie dochody gospodarstw ^b w kraju = 100	19,9	76,7	71,7	147,3	100,0

^a Ponieważ próba gospodarstw objęta monitoringiem Polskiego FADN nie była jeszcze kompletna, więc wstępne ustalenia dopasowano do wyników rachunku ekonomicznego RER. Wstępne obliczenia do rachunku sporządził T. Czekaj, końcowe zaś sporządził W. Józwiak.

^b W rachunku wzięto pod uwagę wszystkie gospodarstwa rolne o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych, z których 17,1% nie prowadziło produkcji rolniczej.

Krótką analiza złożonych przez rolników wniosków o dopłaty wyrównawcze w 2004 roku

Rolnicy w 2004 roku złożyli blisko 630 tys. wniosków o dopłaty wyrównawcze z tytułu gospodarowania na gruntach ONW, a więc zaledwie 53,0% potencjalnych beneficjentów, z tego na obszarach:

- górskich 50,0%
- ze specjalnymi utrudnieniami 98,4%
- nizinnych w strefie I 49,4%
- nizinnych w strefie II 98,4%

Tak niewielki udział wniosków w liczbie potencjalnych beneficjentów był wynikiem niespełnienia przez dużą ich część warunków zwykłej praktyki rolniczej, o których pisano wcześniej.

Największy udział wniosków o dopłaty w relacji do ogólnej liczby gospodarstw (tabela 8) odnotowano w woj. podlaskim (61,2%), warmińsko-mazurskim (52,1%) i wielkopolskim (52,0%), najmniejszy zaś w woj. śląskim (12,0%), opolskim (14,6%) i podkarpackim (18,9%).

Tabela 8

Liczba wniosków o dopłaty z tytułu ONW na tle ogólnej liczby gospodarstw oraz średnia płatność w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych w poszczególnych województwach w 2004 roku

Województwo	Udział wnioskodawców ONW w ogólnej liczbie gospodarstw (%)	Płatność (zł/ha)
Dolnośląskie	21,7	174
Kujawsko-pomorskie	35,2	162
Lubelskie	25,3	172
Lubuskie	42,8	130
Łódzkie	40,2	188
Małopolskie	22,3	273
Mazowieckie	39,1	201
Opolskie	14,6	164
Podkarpackie	18,9	215
Podlaskie	61,2	197
Pomorskie	36,8	165
Śląskie	12,0	200
Świętokrzyskie	24,4	203
Warmińsko-mazurskie	52,1	148
Wielkopolskie	52,0	171
Zachodniopomorskie	39,3	120
Średnio	32,2	176^a

Źródło: Wyliczenia własne na podstawie danych ARiMR oraz PSR 2002, GUS.

Ogólna powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach wnioskodawców wyniosła 6442,4 tys. ha, czyli 73,2% w stosunku do łącznej analogicznej powierzchni w gospodarstwach potencjalnych beneficjentów, co oznacza, że wnioskodawcami byli głównie rolnicy dysponujący gospodarstwami o większej od średniej powierzchni użytków rolnych. Odmienna sytuacja miała miejsce jedynie na obszarach górskich ONW, gdzie wnioskodawcami byli rolnicy dysponujący gospodarstwami o powierzchni zbliżonej do średniej.

Najmniejsze kwoty płatności w przeliczeniu na 1 hektar uzyskali rolnicy z obszaru nizinnej strefy I (150,1 zł), a najwyższe odnotowano na obszarze górskim (295,0 zł). Takie dane świadczą o dużym udziale gospodarstw o powierzchni powyżej 50 ha na obszarze nizinnym strefy I, a wiąże się to z zasadą modulacji, o której pisano wcześniej. Największy wpływ modulacja miała w strefie I obszarów nizinnych, najmniejszy zaś w strefie II tych obszarów oraz na terenach górskich.

Wnioski

1. Ze wsparcia budżetowego z powodu położenia na terenach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) może w Polsce korzystać około 60,8% gospodarstw o powierzchni powyżej 1 ha, które dysponują około 54% całkowitej powierzchni użytków rolnych kraju.
2. Wsparcie budżetowe jest bardzo potrzebne gospodarstwom z obszarów ONW. Charakteryzują się bowiem one na tle innych gospodarstw dużo mniejszym wyposażeniem w czynniki produkcji, o czym świadczy mniejsza średnia powierzchnia użytków rolnych gospodarstw oraz mniejszy udział gospodarstw dysponujących ciągnikiem rolniczym. Cechuje je poza tym mało korzystna struktura zasiewów, co przejawia się dużym udziałem mało intratnych upraw (żyto, owies) i w niewielkim udziale zyskowych zazwyczaj roślin przemysłowych. Mniejszy jest też udział gospodarstw stosujących nawożenie mineralne. Gospodarstwa z terenów ONW wyróżnia nieco większy udział gospodarstw z produkcją zwierzęcą, co najprawdopodobniej wiąże się z nastawieniem tych gospodarstw na samozaopatrzenie rodzin oraz zapewnienie nawożenia organicznego. Jest to jednak produkcja prowadzona na małą skalę i najprawdopodobniej w sposób ekstensywny.
W efekcie średni dochód gospodarstwa z terenów ONW był w 2004 roku mniejszy o 6047 zł (48,7%) od średniego dochodu gospodarstwa z pozostałych terenów rolniczych.
3. Gospodarstwa położone na terenach ONW są mocno zróżnicowane. Wyposażenie w czynniki produkcji gospodarstw górskich jest zbliżone do wyposażenia gospodarstw z terenów nizinnych, ale te pierwsze wyróżnia:
  - istotnie większy udział odłogów i ugorów w powierzchni gruntów ornych,
  - mniejszy udział zbóż i roślin przemysłowych, a większy ziemniaków i roślin pastewnych,
  - znacznie większa obsada zwierząt,
  - znacząco większy udział bydła w pogłowie zwierząt, mniejszy zaś trzody i drobiu.

Efektom tego zróżnicowania są różne kwoty dochodów uzyskiwanych z gospodarstw rolnych. Średnie dochody 1 gospodarstwa z terenów ONW górskich i ze specyficznymi utrudnieniami były w 2004 roku o 4546 zł (74,0%) mniejsze od analogicznie liczonych dochodów z nizinnych terenów ONW.

4. W 2004 roku wnioski o dopłaty wyrównawcze z tytułu gospodarowania na terenach ONW złożyło jedynie 53% potencjalnych beneficjentów, co spowodowało, że wsparciem objęto jedynie 73,2% powierzchni użytków rolnych na obszarach ONW.

Przyczyną tej niekorzystnej sytuacji było najprawdopodobniej niespełnienie przez dużą część drobnych rolników wymagań związanym z obowiązkiem stosowania zwykłej dobrej praktyki rolniczej, gdyż nie stać ich było na sfinansowanie wymaganych obiektów wyposażenia technicznego.

5. Rozpoczęcie wypłat wszystkich kwot należnych z tytułu ONW ograniczy nieco dysproporcje dochodów występujące między analizowanymi grupami gospodarstw rolnych, ale nie wyeliminuje ich w pełni. Średni dochód 1 gospodarstwa z terenów ONW byłby w takiej sytuacji mniejszy o około 4847 zł, tj. o 41% od średniego dochodu gospodarstwa z pozostałych terenów rolniczych. Różnica dochodu 1 gospodarstwa z górskich terenów ONW byłaby natomiast o 72% mniejsza od średniego dochodu gospodarstw w kraju.
6. Zasada modulacji uzależniająca kwotę wypłat od powierzchni gospodarstw wywarła wpływ na kwotę płatności przeliczoną na 1 ha. Były one mniejsze z tego powodu o 6,3-16,1%, zależnie od kategorii i strefy obszaru ONW.
7. Podejmując w przyszłości podobne analizy, warto byłoby przeprowadzić je oddzielnie dla każdego z czterech rodzajów terenów ONW.

Literatura:

1. Gomułka J., Floriańczyk Z.: Wyniki produkcyjno-ekonomiczne polskiego rolnictwa w świetle rachunków ekonomicznych dla rolnictwa (RER) /w:/ opracowaniu zbiorowym pod kier. A. Wosia pt. „Analiza produkcyjno-ekonomiczna sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2004 roku”. IERiGŻ-PIB Warszawa 2005.
2. Józwiak W., Mirkowska Z.: Zatrudnienie na obszarach wiejskich w 2002 roku i w perspektywie następnych dwudziestu lat, ze szczególnym uwzględnieniem obszarów o niskich wydajnościach (ONW). Ekspertyza dla MRiRW. Maszynopis, IERiGŻ Warszawa 2004.
3. Józwiak W., Czekaj T., Niewęłowska G.: Sytuacja gospodarstw działających na obszarach o niekorzystnych warunkach. Ekspertyza dla MRiRW. Maszynopis, IERiGŻ Warszawa 2006.
4. Niewęłowska G.: Zdolność rodzinnych gospodarstw rolnych do realizacji programu rolnośrodowiskowego. Maszynopis, IERiGŻ-PIB Warszawa 2005.
5. Niewęłowska G.: Wsparcie polskich gospodarstw rolnych położonych na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania /w:/ pracy zbiorowej pod red. W. Józwiaka pt. „Sytuacja ekonomiczna i aktywność gospodarza różnych grup polskich gospodarstw rolniczych. Wstępne wyniki badań”. IERiGŻ-PIB, Program Wieloletni 2005-2009 nr 7, Warszawa 2005.

6. Rolnictwo na terenach górskich i terenach o słabszych warunkach glebowych. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań, Powszechny Spis Rolny 2002, GUS Warszawa, 2003.
7. Sprawozdanie z działalności ARiMR po akcesji do Unii Europejskiej. Warszawa 2005.
8. Ustawa z 28 listopada 2003 roku o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich ze środków pochodzących z Sekcji Gwarancji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej. Dz. U. Nr 229, poz. 2273 wraz z późniejszymi zmianami.
9. Wieliczko B.: Wykorzystanie unijnego wsparcia finansowego dla Polskiej wsi i rolnictwa w pierwszym roku członkostwa w Unii Europejskiej. Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy nr 508, IERiGŻ-PIB Warszawa 2005.
10. Witek T.: Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski według gmin. IUNG Puławy 1994.

*WOJCIECH JÓZWIAK,
GRAŻYNA NIEWĘGŁOWSKA,
TOMASZ CZEKAJ*

Institute of Agricultural and Food Economics
- National Research Institute
Warszawa

THE BEHAVIOUR OF FARMS OPERATING IN THE POOR CONDITIONS AREAS

Summary

Making use of the results of the Common Agricultural Survey of 2002, the economic accounts for agriculture and the results of monitoring of the Polish FADN (2004), the organization as well as the production and income situation of farms operating in the areas of poor conditions for agriculture have been analysed and presented in the article. The interest of such farmers in payments which were available to them in 2004 has been also considered.